

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA BEDDUA VE FELAKETLERDEN KORUNMA RİTÜELLERİ

Suzan AKKUŞ MUTLU*

ÖZET

İnsanoğlu eskiçağlarda tabiat olaylarını, tabiattan elde ettikleri ürün, doğum ve ölüm gibi durumları kendilerine izah edemediklerinde, kendi gücüyle baş edemedikleri bir durumla karşılaştıklarında, korktuklarında kendilerinden daha güçlü gördükleri bir şeye inanma ihtiyacı duymuşlardır. Zaten insanoğlu bu hissiyatla yaratılmıştır. Ancak tek Allah inancına ulaşamayan veya çeşitli sebeplerle bu inancını kaybeden insanlar çok tanrılı dinler oluşturmuşlardır. Eskiçağ toplumları tanrıların kendileriyle ilgili kararlar aldığına inanmış ve tanrılara sundukları kurbanların iç organlarından, gördükleri rüyalardan, ayın hareketlerinden, insan cenininden, sakat hayvanlardan geleceğe dair kehanette bulunarak bu kararları daha önceden öğrenerek başlarına gelebilecek kötü olayları önleme arzusunda olmuşlardır. Bu istek de falcılığı ortaya çıkarmıştır. Eski insanlar kötü bir kehanet ile karşılaştıklarında bu durumu tanrıların öfkeleniği şeklinde yorumlayarak, öfkeli tanrıları yatıştırmak ve başlarına gelecek felaketleri önlemek için tanrılara düzenledikleri törenlerle dualar ederek kurbanlar sunmuşlardır. Ayrıca din adamları eşliğinde ağıtlar yakmışlardır. Felaketlerden korunma yöntemlerinden biri de büyü idi. Eskiçağda kötü kehanetlere karşı yapılan ayinler ve büyüye duyulan ilgi kesinlikle çok güçlüydü. Bu şekilde de tanrıların rızasını kazanacaklarına inanmışlardır.

Eski Mezopotamya toplumları başlarına gelecek felaketleri önleme çabalarının yanında tanrıların beddualarından korunmak için de bir takım ritüeller düzenlemişlerdir. Beddualar tanrılara karşı gelenleri ve zalimleri yakıyordu. Bu sebeple dualar ve ritüellerle tanrılara bağlılıklarını bildiriyor ve lanetlerden korunmaya çalışıyorlardı.

Anahtar Kelimeler: Felaket, Beddua, Tanrı, Din Görevlileri, Tapınak, Ritüel.

* Öğr. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, suzan.akkus@nevsehir.edu.tr.

THE RITUALS OF PROTECTION FROM CURSES AND DISASTERS AT ANCIENT MESOPOTAMIA

ABSTRACT

Human being needed to believe something stronger than themselves when they were frightened or when they faced something they cannot explain such as natural cases, the crops they get from nature, birth and death at the ancient eras. Human being is already created on this way. People, who could not reach singular God or somehow lost their belief of singular God, constituted plural deity religions. Ancient folks believed deities were making decisions on them and they indented to learn and prevent the bad cases by making interpretations of internal organs of their victims to deities, the dreams that they dreamed , the movements of the moon, fetal of humans, disabled animals. This intention exposed sortilege. When ancient people face with a bad prophecy they interpreted it as deities got angry and they prayed and victimize at the ceremonies that they made in order to calm the deities. Beside they mourned with clerics. Sorcery was a way of protection. At ancient era rituals and the interest to sorcery against bad prophecy was definitely so strong. In this way they believed they were going to gain the consent of the deities.

Beside the attempts of prevention from disasters, Ancient folks of Mesopotamia also made some type of rituals in order to protect themselves from curses of deities. The curses were burning who opposed and was cruel. This reason they were announcing that they were loyal to their deities and they were trying to avoid from curses.

Key Words: Disaster, Curse, Deity, Clerks, Temple, Ritual.

GİRİŞ

M.Ö. IV. Binyılda Mezopotamya’ya geldikleri tespit edilen Sumerlilerden itibaren oluşturulan tanrıların birçoğu, onları yenerek bölgeyi ele geçiren Sami asıllı kavimler tarafından da benimsenmişti. Kökleri tarih öncesine dayanan Babil dininde ilk zamanlar karmaşık ve çelişkili olan bir Sumer ve Sami dinsel gelenek karışımı bulunmaktaydı. Daha sonraki dönemlerde ise iki tanrısal figürün birbirleriyle özdeşleştirildiği ve sıkça her iki adı taşıdığı görülmektedir (Tanilli, 2005: 71, 72; Oates, 2004: 18; Bottero, 2003b: 112; Kramer, 2002b: 106). İnsanoğlu tanrıların kendileriyle ilgili kararlar aldığına inanmış ve her dönem bu kararları öğrenme isteği taşımıştır. Bu durumda falcılığın (Oracle)¹ gelişmesini sağlamıştır. Eski Mezopotamya’da tanrıların gelecek ile ilgili verdikleri kararları vahiy ya da çeşitli yollar ile insanlara ulaştırdıklarına inanılırdı. İnanışa göre bu yazgı dua ve tören yoluyla değiştirilebiliyordu. İnsanoğlu tanrıların hoşnutluğunu kazanmak, başlarına gelecek olan kötülöklere engel olmak bir başka ifade ile kötü yazgılarını değiştirmek, tanrılar tarafından cezalandırılmamak amacıyla tanrılara törenler düzenlemişler ve kurbanlar² sunmuşlardır (Bottero, 2003a: 148, 149; Landsberger, 1945: 139).

Mezopotamyalılar tanrıları için şehirlerin merkezinde tapınaklar inşa ettiler. Bu tapınaklarda görev yapan din adamları ve din kadınları rütbe ve görevlerine göre sınıflara ayrılmışlardı. Bu sınıf eskiçağ toplumları açısından büyük önem taşıyordu. Çünkü tanrıların nasıl memnun edileceğini, dini şarkıların nasıl söyleneceğini, kutsal törenlerin nasıl yapılacağını, kurbanın nasıl sunulacağını sadece onlar biliyordu. Ayrıca tanrıların kararlarını din

¹ Fal: Geleceği öğrenmek, şans ve kısmeti anlamak amacıyla oyun kâğıdı, kahve telvesi, el ayası vb.ne bakarak anlam çıkarma (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlüğü).

² Kurban kelimesinin Akadca karşılığı “qerēbu” (qarābu) dur. “Yakın olmak” aslı karşılığındaki kelime hayvan keserek Allah’a daha yakın olmayı ifade eder. Ayrıca Babilce telaffuzu ile qerbu, Asurca telaffuzu ile qurbu “yakın” anlamındadır ve bugün kullandığımız kelimenin kökenidir. (Ayrıntılı bilgi için bkz: CAD Q: 228 vd., CAD Q: 214 vd.). Sumerliler de kurban edilen hayvanın ciğerlerinin kurbanı kabul eden tanrının fikir ve amacını gösterdiğine inanırdı. Karaciğerine bakılarak kehanette (Omen) bulunulacak hayvanın sağlıklı ve lekesiz olması gerekiyordu. Kurbanın en değerli bölümü iç organlarıdır. Bu sebeple kehanetleri anlamak için hayvanların karaciğerini inceleme yoluyla tanrıların fikirlerini tespit etmeye çalışmışlardır. Tabiki kehanetle de yetinmeyerek tanrıların öfkelenmelerinin sebebini ve onların isteklerini tespit etmek amacıyla fala başvurmuşlardır. Eskiçağ toplumlarına ait mevcut fal metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla falların uygulanmasının genellikle aynı olduğu ortaya çıkmaktadır. Önce fala konu olan soru sorulmakta, sonra ne tür fal yapılıyor ise, onun uygulamasına geçilmekte ve sonunda saptanan sonuç kaydedilmekteydi. Eğer falın sonucu istenilen biçimde değilse, diğer sorularla fala devam edilmekte, bazı hallerde ise, bir fal tekniğinde elde edilen yanıt, diğer fal teknikleri ile kontrol edilerek eylem elden geldiğince sağlama alınmaya çalışılmaktaydı (Orhun, 2009: 235).

adamları vasıtasıyla insanlara bildirdiklerine inanılıyordu (İplikçioğlu, 1994: 66; Kramer: 2002a: 181-189). Tanrılara kurban edilen hayvanların karaciğerlerindeki sadece medyumların çözdüğü bir takım işaretler ile tanrıların istekleri ruhban sınıfı tarafından insanlara aktarılırdı. Hatta krallar savaşa çıkacakları zaman bile seferin uygun olup olmadığını ciğer falıyla³ tespit ederlerdi (Kramer, 2002b: 119; Bottero, 2003a: 130). Eski Mezopotamya ve Hitit toplumlarında rüyalar da kehanet vasıtası olarak kullanılmıştır. Rüyalar vasıtasıyla tanrıların isteklerini bildirebildiklerine inanan insanlar, gördükleri rüyalarda geleceğe dair kehanetlerde bulunmuşlardır. İnsanlar gördükleri rüyalarla⁴ tanrılara dileklerini söyleyebilirler ve suçlarının bağışlanmasını isteyebilirlerdi (Orhun, 2009: 235). Krallar nasıl hareket edeceklerini tanrıların desteğini nasıl sağlayacaklarını, düşmanlarını ve onların entrikalarını din adamlarından öğreniyorlardı⁵. Bununla birlikte önemli ritüellerde kralın olması gerekiyordu. O, tanrının

³ Tanrıların en çok koyun sevdiğini düşünen Sumerliler karaciğer falı için de özellikle koyun tercih ediyorlardı. Din adamları, tanrı heykelinin önüne bir mangal koyarak hayvanı törenle kurban ettikten sonra ciğerini çıkarırdı. Bu organda bazı belirtiler ve işaretler arayarak bunları değerlendirirdi. Bu yazgılar kişinin başına o an için gelecek şeyi belirtirdi. Halklarının görevini ve yazgılarını düzenleyip yöneten tanrıların kararları, tıpkı yöneticilerinki gibi koşullara bağlı olup değişebilirdi. Daha önceden tanrılar tarafından uyarılan kişi dua ve tören yoluyla tanrıların verdiği kararları değiştirebilirdi (Crawford, 2010: 32). Ras Şamra’da yapılan kazılar sonucunda elde edilen koyun karaciğerlerinin bir serisi kehanet uygulamalarındaki önemini kanıtlamaktadır. Bu örneklerin üç özelliği, hayvanların ciğerini okuyan profesyonel din adamları, onların bir kaçının taşıdığı bir yazı ve kurbanın en temel amacını açıklamak için bir kült töreniyle bir hayvanın kesilmesidir. Mezopotamya’daki kehanetlerle ilgili metinlerden; alametlerin rüyalardan, ayın hareketlerinden, insan cenininden, sakat hayvanlardan çıkarılmaya çalışıldığı da açıktır (Pardee, 2000: 233). Asurlular astrolojik gözlemler ve kehanete büyük önem veriyordu. Asarhadon’un krallığı döneminde (M.Ö. 680–669) ilk olarak astrolojik gözlemler ve kehanet raporları tutmak için birkaç Babil âlimi hizmete alındı. Meydana gelecek kötü olayların uygun ritüellerin yapılmasıyla önleneceğine inanılıyordu. Başka bir ifade ile kralın ve krallığın gücünü sürdürmesi için bu alametler önemliydi (Fincke, 2004: 117).

⁴ Bu duruma en güzel örneklerden biri Lagaş kralı Gudea’nın rüyasıdır. Tanrısı Ningirsu için yaptırmış olduğu tapınak inşaatını anlattığı silindir kitabesi kralın görmüş olduğu bir rüyanın yaptırım gücünü göstermektedir. Lagaş şehrinin toprakları sular altında kalınca Gudea bir rüya yolu ile tanrıların isteklerini öğrenir ve ana tanrıça Gatumdug’a rüyasını yorumlatmak için anlatır. Tanrıça Gatumdug, Lagaş kralı Gudea’ya Tanrı Ningirsu’nun ona bir tapınak inşaa etmesini emrettiği şeklinde kralın rüyasını yorumlar. Gudea bu yorumdan sonra Tanrısı Ningirsu için bir tapınak inşaa ettirir. Böylece tanrının rüya yoluyla belirttiği isteğini yerine getirmiştir. Sumerlilerin başlarına gelecek olayları rüyalarla yorumlamalarına en güzel örneklerden bir diğeri de Tufan destanında anlatılmaktadır. Destanda tanrılar bir araya gelerek insanları yok etme kararı alırlar. Ancak tanrı Ea en azından bir kısım insanı kurtarabilmek için rüya yoluyla Utanapiştim’e bir gemi yapmasını böylece bu felaketten yanındakilerle kurtulabileceğini söyler. Tanrı Ea’nın isteğini yerine getiren Utanapiştim ve yandaşları büyük bir felaketten kurtulurlar (Duymuş Florioti ve Eser, 2013: 78,79).

⁵ II. Asurnasirpal’ın bırakmış olduğu levhanın bir parçası seferberlikte bir ordu kampındaki aktiviteleri göstermektedir. Metindeki olay bir zafer ve zafer geçit alayının gösterilmesinden sonra gerçekleşmektedir. Bir masa üzerine ölü bir koç konulur. Sanherib’in ordugâh sahnesinde masalara uzanan hayvanların kanını toplayan ve akıtan adamlar gösterilmektedir. Burada dikkat çeken unsur bu adamların din adamı olmaması ve kralın masasında yemek bulunmamasıdır. Asurnasirpal’ın levhasında ise tam tersi yiyecek ve içecekler tasvir edilmektedir. Kralın dönüşü için yiyecekler hazırlanmakta, hayvanlar kesilmekte ve pişirilmektedir. Burada bir din adamı, kesim yapmakta ve daha sonra kralın yiyeceği bir hayvanda kehanette bulunmaktadır. III. Salmanassar’ın bronz kapısında ordugâhın içinde

yeryüzündeki temsilcisi, gücün ve iktidarın sahibiydi. Kehanetler ise dini açıdan olduğu gibi siyasi açıdan da oldukça önemliydi ve tapınaklarında farklı kehanet türlerinde uzmanlaşmış ayrı din adamları grubu vardı (Crawford, 2010: 32).

Din adamları tarafından tespit edilen kötü kehanetlerden kurtulmak için yapılan ayinlerin amacı Mezopotamya dışındaki kültürlerle de benzerlik göstermektedir. Kötülüğü başka nesnelere aktarmakla kişileri felaketlerden arındırmak, düşmana zarar vermek ve saldırılardan korunmak, öfkeli tanrıların kararlarını değiştirmek amaçlanıyordu (Kramer, 2000: 218). İnsanlar felaketlerden kurtulmak için tanrılara kurbanlar sunar veya büyü yaparlardı⁶. Kehanete inanan Asur halkı, ak büyü (iyi) ve kara büyü (kötü) olarak iki çeşit büyü olduğuna inanıyordu (Koroğlu, 2010: 189). Büyü kullanımı Mezopotamya toplumlarına özgü değildir. Bu tür örnekleri diğer eskiçağ kavimlerinde de görmek mümkündür. Eskiçağda kötü kehanetlere karşı yapılan ayinler ve büyüye duyulan ilgi kesinlikle çok güçlüydü. A. Leo Oppenheim M.Ö. II. Bin yıl ile M.Ö. I. Bin yıla kadar olan dönemde tıbbi uygulayıcıların bilimsel hekimlikte prestij kaybettiklerini ileri sürmektedir. Yani bilim adamı kehanet toplayan ve büyü yapan kişi anlamına gelmekteydi (Bkz: Oppenheim, 1964: 180, 295,296; Kramer, 2000: 218).

I. AĞIT YAKMA RİTÜELLERİ

Mezopotamya toplumları başlarına gelecek bir felaketi önlemek ya da var olan kötü bir durumdan kurtulmak amacıyla din adamları eşliğinde ağıtlar yakmışlardır. Mezopotamya ağıtları “gala”⁷ din adamları tarafından bir düzen eşliğinde gerçekleşirdi. Ağıtlar “kirugu” adı verilen bir işaret düzeninin yanı sıra gala din adamlarına özgü bir lehçeye sahipti. Bu üslup

çalışan pek çok uşak olduğu görülür. Fakat burada diğerlerinin aksine dini ritüeller veya hiçbir kehanet yoktur (Reade, 2005: 15).

⁶ Eskiçağ toplumlarında din adamları büyü yaparken büyü kâsesi kullanırlardı. Büyü kâsesi her nesilin felaketlerden kurtulmak için kullandıkları ortak bir nesne idi. İlk büyü kasesi metinleri 1853 yılında Austin Layard’ın “Babil ve Ninive’nin Harabelerinde Keşifler” isimli kitabında yayınlandı. Babil’de Amran Tepesi’nde yapılan kazılar neticesinde çeşitli eşyalar ile birlikte kaseler bulundu. Bu kaseler pek çok evde ağıt söylenirken kullanılıyordu. Kaseler aile bireylerinin ve toplumların isimlerini taşıyordu. Büyü kaseleri çeşitli şekillerde bulundu. En ortak olanı benzer boyutta ve ortalama bir kase tahıl alacak büyüklükte ve yuvarlaktı. Ancak bir salata tabağı büyüklüğünde olanlar ile az sayıda olsa da bir testiye benzer ve üzerinde olağan dışı şekiller bulunanlar da vardı (Ayrıntılı bilgi için bkz: Levene, 2002: 8–11).

⁷ Eski Babil metinlerine göre; Enki tanrıça İnanna’yı sakinleştirmek için ağıtlar söylemesi amacıyla gala din adamlarını yarattı. Bunların statüleri birbirinden farklılık göstermekteydi. Pek çoğu alt mevkide bulunan gala din adamlarının başı şehrin en yüksek yetkililerine eşit bir maaşa sahip olmakla birlikte bir ofisi vardı. Aynı zamanda tapındaki bazı kadınları (tapınak fahişeleri) denetleyici bir role sahipti (Bkz: Roscoe, 1996: 213–216).

tapınak ritüelleri ile yakından ilişkiliydi. Bu ağıtlar herhangi bir saldırıya maruz kalmamak için gücenmiş bir tanrıyı yatıştırmak amacıyla yapılıyordu. Bu sayede tapınağı inşa eden görevlilerde yabancı bir işgal neticesinde tapınağın daha fazla zarar görmesinden dolayı sorumlu tutulmaktan kurtuluyordu. Ağıtların ayinlerde kullanımı, çok kısa bir süre için (M.Ö. 1800–1709) gerçekleşmiştir. Diğer Sumer metinlerinin aksine şehir ağıtları Eski Babil dönemi boyunca kopyalanmadığı için uzun bir metin tarihine sahip değildir (Petter, 2009: 12, 13). Şehir ağıtlarının tersine pek çok “eršemma” kaydedildi. Eršemma Sumerce “tefin ağıtı” anlamındadır (Bkz: Beaulieu, 2007: 473–486). Bu ağıtların övgü ilahileri, felaketler üzerine feryatlar ve mitolojik motiflerdeki feryatlar olmak üzere üç ana konusu vardı. Felaketler sonucunda o tanrının tapınağını terk ettiği düşünülürdü. İnanna ve Dumuzi mitolojisinde tanrıların yer altında tutsak edilmesi sonucunda şehir halkı yas tutuyordu. Bu olaylar karşısında gala din adamları tarafından yazılan eršemma ağıtları kalû⁸ şarkıcıları tarafından söylenirdi. Eršemma şehir ağıtlarının amacının tersine bir tahrip olayını değil, daha genel bir matem içeriyordu (Petter, 2009: 14). Eršemma ve balag’ların ritüel kullanımlarında pek çok benzerlikleri vardı. Sumerce’nin lehçelerinden biri olan “emesal” sıkıntıları ifade etmede kullanılırdı. Gala din adamları ezberden okudukları ağıtlar ile uygun bir duyguyu oluşturabiliyorlardı. Eršemma ve balag ağıtları (Balag ağıtları için bkz: CAD B: 38) sadece kutsal yapıların yıkılmasında değil, aynı zamanda törenlerde de kullanıldı. Balag’lar kötülüğü önlemek için yapılan “namburbi” ritüellerinde de kullanıldı (Petter, 2009: 16). Genel ritüellerde eršemma ve balag’ların kullanılması ağıtların önemini de yansıtmaktadır. Gala din adamları yapılan törenlerde hem tanrıyı över hem de ona yalvarırlardı. Ağıtlar aslında öfkeli tanrıları yatıştırmak ve tüm toplumu kötülüklerden korumak amacıyla yakılırdı (Bouzard, 1997: 67, 68).

Daha önce ifade edildiği gibi eskiçağ toplumları tanrının gazabından korunmak için dualar eder, kurbanlar sunarlardı. Pişmanlık duaları ağıt ile güçlü bir şekilde birleşirdi. Pişmanlık unsurlarını içeren metinler Akadca šu.íl.lá ve Sumerce Ér-ša-hun-ga, DINGIR.ŠÀ.DIB.BA içerir. Sumerce ilk iki metin türüne rağmen, onlar pek çok Sumerce ve Akadca olmak üzere iki dilli metinleri içerir. Yapıtların bu üç türü dua, şükür ve övgü olmak üzere üç bölümden oluşur.

⁸ Sumerce gala kelimesinin Akadca karşılığı kalû’dur. Kelime şarkı söyleyen din adamı anlamındadır (Bkz: CAD K: 92 vd.).

Ér-ša-hun-ga veya “kalp yatıştırmak için dua”nın tapınak âyinleri ve kötülüğe karşı korunmak için yapılan ritüeller boyunca kullanıldığı düşünülür ve DINGIR.ŠÀ.DIB.BA öfkeli bir tanrıyı yatıştırmak için özel ritüeller ile birlikte bîtrimki ve şurpu ritüellerinde kullanıldı. W. Lambert, Ér-ša-hun-ga ve DINGIR.ŠÀ.DIB.BA’nın eski yöntemlerinin büyük benzerliklerinden dolayı içeriğinden daha çok kült işlevi ile yapıldığını ileri sürmektedir. Šu.íl.lá veya “ellerin yukarı kaldırılması” dua edilirken yapılırdı. W. Hallo, Ér-ša-hun-ga dualarının Sumerce duaların eskisi olduğunu ifade etmektedir (Davis, 2010: 35, 36).

II. NAMBURBİ RİTÜELLERİ

Kehanetler tanrıların iradesinin en önemli göstergesiydi. Eski insanlar belli işaretlerden yola çıkarak da kehanette bulunuyordu. İşaretlerin tanımı ve onların önemi tabletlere kaydedildi. Örneğin birinin evinin duvarındaki kertenkelenin şekli, bir gezegenin hareketi, kuş, yılan, karınca, köpek gibi hayvanların davranışlarıyla birleşen kötü alametler vardı (Ayrıntılı bilgi için bkz: Bottero, 2003a: 125–137). Bir evdeki hastalık, ay tutulması, şimşeğin görünüşü, kazalar ve herhangi bir hayvanın davranışlarıyla birleşen kötü kehanetlere karşı ritüeller yapılıyordu.

Kötü kehanetin, kötü bir kadere karar veren kişisel tanrıyı öfkeleniren bir günahın sonucu olduğuna inanıldı. Zaman zaman kötü kehanetlerden etkilenen insanlar olabiliyordu. Bu kişilerin kötü etkiden kurtulmaları amacıyla namburbi ritüeli yapılırdı. Maul’a göre namburbi ritüelinde en azından tanrıların kararlarını değiştirmek için tanrı Šamaš’tan önce, temyiz mahkemesinde tanrılara yalvarmak gerekiyordu (Veldhuis,1996: 147, 148). Bu tören sık sık kral, kötü kehanetten etkilenen kişi ve cin kovucu din adamı tarafından gerçekleştirilirdi. Yapılan ritüellerin pek çok felaketi önlediğine inanılırdı. Tören sonunda kötü kehanetten etkilenen kişi normal yaşamına dönerdi (Lenzi, 2011: 37). Namburbi ritüeli birkaç günden fazla sürebildiği gibi hayli kısa da sürebilirdi. Bazı ritüeller kullanılan malzemelerden dolayı çok pahalı oluyordu ve hazırlanmak günlerce sürüyordu. Her ritüelde namburbi duası⁹

⁹ Dualar “ellerin yukarı kaldırılması” anlamına gelen šu.íl.lá içerirdi. Ellerin dua veya selamlamak için yukarı kaldırılması eylemi duaların ezberden okunduğu fikrini uyandırmaktadır. Bu eylem tüm Mezopotamya toplumlarının biçimsel sanatında ortaktır. Šu.íl.lá’nın üç büyük sınıfı duaların yazıldığı dile göre farklılık göstermektedir. Bütün šu.íl.lá duaları iki ritüel görevlisi kalû “kült şarkıcısı”, āšipu “cin kovucu” ile özdeşleştirilir. Bu görevlilerden kalû ağlama, sızlama, ağıt yakma suretiyle öfkeli tanrıların yatıştırılmasından sorumluydu. Āšipu ise hem fiziksel hem ruhsal hastalıkların iyileştirilmesi ve önlenmesi için yapılan ritüellerden sorumluydu (Beaulieu, 2007: 479)

okunmayabiliyordu, ancak bir başka dua namburbi ritüeli boyunca okunması gerekiyordu (Lenzi, 2011: 38; Ayrıntılı bilgi için bkz: Akkuş Mutlu, 2012). Törenin ana unsuru kötü kaderin bırakılmasından sonra bir arındırma ayini içermesiydi. Böylece kişi tüm kötülüklerden arındırılıyordu (Veldhuis, 1996: 148).

Felaketlerden korunma törenlerinde temel rol felaketin aktarımıdır. Kötülüğü kovmanın başarılı olabilmesi için kötülüğü ilk taşıyan kişi ile onun vekili arasında sıkı bir bağ vardır. Bu sebeple genellikle çeşitli maddelerden yapılmış heykelcikler kullanılırdı. Bunlar kötülüğü taşıyan kişiyi temsil ederlerdi. Hayati bir tehdit söz konusu olduğu zaman bir hayvan vekil olarak kullanılırdı. Örneğin hasta gece yatarken yatağına küçük bir keçiyi almak zorundadır. Ertesi gün mezara benzer bir çukur kazılarak hasta keçisiyle birlikte buraya yatırılır. Daha sonra, keçinin ve hastanın boğazı kesilir gibi yapılır; ancak hasta için acı vermeyen odundan bir bıçak, keçi için ise keskin bir metal bıçak kullanılır: Boğazı kesilen keçinin cesedine insan cesediymiş gibi davranılır. Yıklarlar, süslerler ve hastanın giysilerini giydirebilirler. Dualar okur ve sanki “ilgili” hastadan söz ediyormuş gibi “*İşte öldü!*” der. Geriye cesedi gömmek ve uygun bir süre yas tutmak kalır; “hastanın” artık korkacak bir şeyi yoktur, çünkü yaşayan ve kendisiyle özdeşleşen bir varlık, temasla ve benzeşimle onun yerine yaşamını yitirmiştir (Bottero, 2003a: 166).

Eski Mezopotamya’da ordu savaşa çıkmadan önce de ritüeller düzenlenirdi. Bu ritüellerde düşmanı simgeleyen iç yağından küçük bir heykel hazırlanır ve bozguna uğradığını göstermesi için heykelin kafası arkaya çevrilirdi. Bu heykelin karşısına kralı temsil eden bir subay çıkarılırdı. Bu kişi kralı felaketlerden korumakla ve yaşamını kurtarmakla görevliydi (Bottero, 2003a: 161, 162).

Yeni Asur dönemi boyunca kötülüklerden korunmak için ev veya tapınak döşemelerinin altına törenler yapılarak koruyucu heykelcikler konuldu. Kil heykelcikleri içeren tuğlalar tek tek ya da gruplar halinde özel bölgelerin altına (komşunun kapı girişine, köşelere, eşiklere ve odanın ortasına) yerleştirilirdi. Asur, Kiş, Ninive, Ur ve Babil’de bulunan ritüel metinlerinde kayıtlı olan bu uygulama ile hastalıklardan ve kötülüklerden binaları ve bireyleri korumak, arındırmak için hizmet ettiği yazılıdır. Ritüeller bir din adamı tarafından gerçekleştiriliyordu (Nakamura, 2004: 12–15).

III. ARINDIRMA RİTÜELLERİ

Eski Mezopotamya’da tapınaklarda pek çok tören gerçekleştiriliyordu. Bunlardan biri de arındırma ritüelleri idi. Tapınağın herhangi bir saldırıya maruz kalmaması için, gücenmiş bir tanrıyı yatıştırmak amacıyla veya tapınağın herhangi bir felakete uğramaması için yapılıyordu. Tapınakta bu törenleri gerçekleştirmek pek çok din adamı ve din kadınları sınıfı mevcuttu. Sümerlilerde bu din adamlarından İşib kutsal saçılardan ve arındırma törenlerinden sorumluydu. Kazılar sonucunda ortaya çıkarılan tabletlerden tanrılara kutsanmak amacıyla bir takım sıvılar saçıldığını öğrenmekteyiz. Bu saçılar ile tapınağın arındırıldığına inanılmaktaydı (Kramer, 2002a: 188, 189). Mezopotamya’da ilk kez Sumerliler tarafından inşa edilen tapınaklar daha sonraya bölgeye gelen Sami kavimleri tarafından da yapılmıştır. Tanrılar için bir tapınak inşa edileceği zaman bir arındırma töreni düzenlenirdi. Tanrılara kurbanlar sunulur ve daha sonra tapınağın temeli atılırdı. Tapınağın tamamlanmasından sonra da aynı şekilde bir arındırma töreni düzenlenir, tanrılara kurban sunulur ve açılış gerçekleştirilirdi (Linssen, 2004: 13; Sallaberger, 2007: 269).

Mezopotamya’da yıl içerisinde düzenlenen törenlerin en önemlisi olan Yeni Yıl Bayramı idi. İlk defa Sumerliler tarafından düzenlenen bu bayram daha sonra Mezopotamya’ya gelen Sami kavimleri tarafından da kutlanmaya devam edildi. Yeni Yıl töreni Nisannu ayının 1 ile 12. Günü arasında kutlanırdı. Törenlerin açılışında ve kapanışında bir takım arınma ayinleri gerçekleştirilirdi¹⁰. Yeni Yıl töreni boyunca bu tür arınma âyinleri pek çok kez yapılıyordu (Bidmead, 2004: 14,15). Babil’de Nisannu’nun beşinci günü festivalin zirvesidir. Şeşgallu bu günde tekrar arınma âyini yapar, dualar ederdi. Marduk’un küçük odası bir Maşmaşšu tarafından veya bir cin kovucu din adamları tarafından cinlerden arındırılırdı. Şeşgallu cinlerin kovuluşuna şahitlik yapmazdı. Çünkü büyük din adamları bu olaya şahit olursa onun kirlendiğine inanılırdı. Cin kovucu din adamı Fırat ve Dicle Nehri’nin sularından alarak tapınağa serperdi. Burada yeniden suyun arındırıcı ve temizlik rolü oynadığı görülmektedir. Din adamı cinleri kaçırmak için gürültülü bir şekilde davul çalar ve daha sonra tapınağı arındırmak için ateşi kullanarak bir meşale ile tapınağın etrafında yürürdü. Bu uygulama tanrı Nabû’nun

¹⁰ Kutsal evlilik töreni Roma toplumunda da karşımıza çıkmaktadır. Romalılar ana tanrıça Kybele ile bereket tanrısını törenler düzenleyerek evlendirmişlerdir. Magna Mater tapınağında tanrıça heykelinin yıkanması için kurulan düzenek arınma töreninin Roma’daki önemini de göstermektedir (Roller, 2004: 268).

tapınağında tekrarlanırdı. Daha sonra bir koyun kurban edilir ve kurban dua okunurken tapınağa taşınır, ardından Fırat Nehri’ne atılırdı. Cin kovucu din adamı bundan sonra ne yaptığı hakkında bir bilgimiz bulunmamakla birlikte, festival bitinceye kadar şehre dönmediği tahmin edilmektedir (Odisho,2004:7–9; <http://www.livius.org/aj-al/akitu/akitu.htm>). Bu bayramın 5 Nisannu akşamı kral tapınağa giriyordu. Din adamı onun hükümdarlığının tüm alametlerini alıyor, kralı küçük düşürüyor ve ağlayana kadar tokatlıyordu. Buradaki amaç kralın geçen sene içerisinde yaptığı hatalardan samimi bir şekilde pişman olması ve tanrıyı sakinleştirerek ülkeye iyi bir gelecek sağlamasıydı. Kâhinler hükümdarın davranışlarından yola çıkarak bazı kehanetlerde¹¹ bulunurlardı (Andre-Salvini, 2006: 111,113). Yeni Yıl festivali devleti yöneten kralın otoritesini meşrulaştırmak için bir propaganda aracı gibi hizmet etti. Tören sırasında yapılan dualar, cin kovma, arındırma âyinleri, kralı aşağılama gibi eylemler tapınağın iç kısmındaki küçük odada gizlilik içinde yapılırdı. Halkın bu olaylara tanık olmaması için bu olaylar sıkı bir şekilde kontrol edilirdi (Bidmead, 2004: 2,3; Sallaberger, 2007: 269; Oates, 2004: 186).

Sumerlilerden itibaren çevre bölgelere yayılarak farklı din ve kökene sahip topluluklarca kutlanan Yeni Yıl, yeniden doğuşu ifade etmektedir. Bugünden bir gün önce bütün felaketler, başarısızlıklar, hastalıklar terk edilmekte, kutlamalar sırasında krallar bir günlüğüne vatandaş ile eşit duruma gelmektedir. Babil’de tanrılar kader tayini için toplantı yapmakta, insanlar geleceklerini öğrenmek için fal baktırmakta, yedi çeşit tohum ekerek onların durumlarından bir yıllık hasat tahmini yapmaktaydılar. Ölülerin bugün yeniden dirileceği inancı da hâkimdi (Güngör, 2004: 43,44; Elibeyzade, 1996: 147, 148).

Babil’de Nisannu ayında gerçekleştirilen Akîtu bayramında yapılan benzer bir ritüel Kîslimu ritüelinde de şeşgallu din adamı tarafından yapılıyordu. Yine bu ritüel sırasında şeşgallu, bir şeyleri “mullilu” temizleme kâsesine yerleştirerek arındırma ayini yapıyordu (Bkz: Çağırğan, Lambert, 1993).

¹¹ Yeni Yıl töreninde tanrı ve maiyetindekiler önemli ibadet yerlerinde duraklıyorlardı. Bunlardan en önemlisi kaderlerin tayin edildiği “Duku” yani “kutsal dağ” idi. Kaderleri belirleyen tanrılar Mezopotamya tanrıları arasında en önemlileriydi: Marduk, Anu, Enlil, Ea, Şamaş, Ninurta ve Nabû (Andre-Salvini, 2006: 114).

Babil’de pek çok önemli kraliyet ritüellerinden biri de Bītrimki veya “temizliğin evi” olarak bilinir. Şehrin dışında yapılan ve birkaç gün süren bu törenlerde dualar okunurdu ve kral için arındırma ritüelleri yapılırdı. Ruh kovucu din adamı duasını ezberden okur, kral tanrı Šamaš için büyümlü sözlerini söyledikten sonra ağzını su ve bira ile yıkardı. Daha sonra ağzına aldığı suyu kötü lanetin heykeli olarak düşündükleri nesnenin üzerine çıkarırdı. Bu işlemden sonra heykel gömülürdü. Buna benzer arınma ritüelleri Bīt sala mē “Su Serpme Gösterisi” veya Bītmēseri “Hapis Evi” düzenleniyordu. Bu törenler kirli madde ile temas edildiği zaman veya karşı gelinen yasaklardan dolayı, insan kontrolünün dışındaki güneş tutulması, depremler gibi durumlar veya tanrı öfkesinin diğer belirtilerinden ötürü düzenleniyordu (Farber, 1995: 1902, 1903).

IV. ŞURPU RİTÜELLERİ

Eskiçağ toplumları lanet ve felaketlerden korunmak için tanrılara yakarırlardı. Bu lanetler kudurru/narû yazıtlarında belirtilir. Orta Babil dönemine tarihlenen, Yeni Asur geleneği tarafından takip edilen kudurru yazıtları insanlar üzerindeki lanet hakkında bilgi verirler. İlk Sin laneti Kasit hanedanının Orta Babil Kralı Meli-Siḫu’nun (M.Ö. 1186–1172) krallığı dönemine tarihlenen kudurru/ narû yazıtında görülür. Buradaki lanet şehirden uzaklaştırma, konuttan yoksunluktur. İkinci kudurru/ narû yazıtı İsin’in ikinci hanedanının Marduk-nādin-aḫḫē’nin (M.Ö.1100–1083) krallığına tarihlendiği düşünülmektedir. Lanetin etkisi hakkında ek bilgi Şurpu metinleri tarafından sağlanır. Şurpu metinleri bir yeminin ihlali için cezanın doğasını içeren anahtar bilgiyi sağlar. En iyi metinler Asurbanipal’in Ninive’deki kütüphanesinde bulundu. Yeni Asur dönemi olmasına rağmen ritüelin dini eylemi Kasit döneminde hazırlandı. KAR 67 numaralı metin tanrı Sin’in diğer büyük tanrılardan farklı olarak beddua, yemin (māmitu) ile özel bir ilişkiye sahip olduğunu bildirir. Metinde Sin’in bir māmitu (paşaru) yani bir bedduayı çözdüğü (saḫar.šub.ba/ saḫar.šub.bū) belirtilmektedir. Bu tür metinlerin Sumerce ve Akadca olarak iki dilli yazılmış olanları da vardır. Metinlerdeki bilgilere dayanarak insanlar üzerinde ilahi korumanın yoksunluğu bireyleri kötülüklere karşı savunmasız bırakıyordu. Lanet

zalimleri bularak onları yakıyordu. Bu nedenle insanlar Şurpu ritüelleri¹² düzenleyerek tanrılara bağlılıklarını bildiriyor ve onları kötülüklerden korumaları için dua ediyorlardı (Kitz, 2004: 317–319).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Eskiçağ toplumları karşılaştıkları sel, kıtlık ve savaş gibi felaketlerin nedenlerini bulmaya ve anlamaya çalışmışlardı. Tanrıların farklı yollarla insanlarla iletişim kurduğuna inanırlardı. Gördükleri rüyalardan, ayın hareketlerinden, insan cenininden, sakat hayvanlardan, tanrılara sundukları kurbanların iç organlarına bakarak geleceğe dair kehanette bulunmuşlar ve bu kararları daha önceden öğrenerek başlarına gelebilecek kötü olayları önleme arzusunda olmuşlardır. Bu istek de falcılığı ortaya çıkarmıştır. Kehanetlerde bulunan ve ritüelleri düzenleyen din görevlileri de toplumda önemli bir yere sahipti.

Sumerlilerden itibaren felaketlerden ve beddualardan korunmak, tanrıların rızasını kazanmak için pek çok tören düzenlenmiştir. Eski, kötü, zararlı olanı yok etmek, yeni, taze, güçlü, sağlıklı olanı sağlamak için bu törenler insan hayatında önemli bir yere sahip olmuştur. Kötülüklerden korunmak için ağıt yakma törenleri düzenlemişlerdir. Bu ağıtlar herhangi bir saldırıya maruz kalmamak için gücenmiş bir tanrıyı yatıştırmak amacıyla yapılıyordu. Zaman zaman kötü kehanetlerden etkilenen insanlar olabiliyordu. Bu kişilerin kötü etkiden kurtulmaları amacıyla namburbi ritüeli yapılırdı. Bununla birlikte bir tören, içerisinde pek çok ritüeli de barındırabiliyordu. Eski Mezopotamya toplumları bireyi ya da her hangi bir binayı korumak amacıyla bazı kutsal saçılar kullanarak arındırma ayinleri yapıyorlardı. Felaketlerden korunma törenlerinde temel rol felaketin aktarımıdır. Kötülüğü kovmanın başarılı olabilmesi için kötülüğü ilk taşıyan kişi ile onun vekili arasında sıkı bir bağ olduğuna inanmışlardır. Bu sebeple genellikle çeşitli maddelerden yapılmış heykelcikler kullanılırdı. Yeni Asur dönemi boyunca felaketlerden korunmak için ev veya tapınak döşemelerinin altına törenler yapılarak koruyucu heykelcikler konuldu. Ritüel metinlerinde kayıtlı olan bu uygulama ile hastalıklardan ve kötülüklerden binaları ve bireyleri korumak, arındırmak için hizmet ettiği yazılıdır.

¹² Suçun bağışlanması anlamında olan ritüellerin bir serisi, Şurpu aynı zamanda “DINGIR. ŞÀ.DIB.BA” büyüü sözlerinin kullanımını da içermektedir (Bkz: Davis, 2010: 48).

Felaketlerin dışında beddualardan korunmak amacıyla da ritüeller düzenlenmiştir. Bu lanetler kuduru/narû yazıtlarında belirtilir. Bu yazıtlar insanlar üzerindeki lanet hakkında bilgi verirler. Lanetin zalimleri bularak onları yaktığına inanmışlardır. Bu nedenle Şurpu ritüelleri düzenlenerek tanrılara bağlılıklarını bildirmişler ve onları kötülüklerden korumaları için dua etmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AKKUŞ MUTLU, Suzan (2012), Eski Mezopotamya’da Törenler, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- ANDRE-SALVINI, Beatrice (2006), **Babil**, Çev. Ela Uluatam, Dost Kitabevi, Ankara, 136s.
- BEAULIEU, Paul Alain (2007), “Late Babylonian Intellectual Life,” In *The Babylonian World*, Editör: Gwendolyn Leick; **Routledge**, New York, pp.473–486.
- BIDMEAD, Julye (2004), **The Akitu Festival: Religious Continuity and Royal Legitimation in Mesopotamia**, Gorgias Press, USA, 220p.
- BOTTERO, Jean (2003a), **Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar**, Çev. Emin Özcan, Ayşen Er, Dost Kitabevi, Ankara, 340s.
- BOTTERO, Jean (2003b), **Kültürümüzün Şafağı Babil**, Çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 160s.
- BOUZARD, Walter (1997), **We Have Heard With Our Ears, O God: Sources of the Communal Laments In The Psalms**, SBL Dissertation Series 159, Scholars Press, Atlanta.
- CRAWFORD, Harriet (2010), **Sümer ve Sümerler**, Çev. Nihal Uzan, Arkadaş Yayınları, Ankara, 264s.
- ÇAĞIRGAN, Galip- LAMBERT, Wilfred G. (1993), “The Late Babylonian Kislîmu Ritual for Esagil”, **Journal of Cuneiform Studies**, Vol. 43/45, pp.89–106.
- DAVIS, Ryan Conrad (2010), *Divine Inscrutability in Wisdom Literature in Ancient Israel and Mesopotamia: Thesis Master of Arts*, The Faculty of The Graduate School of Vanderbilt University, Nashville, Tennessee.

-
- DUYMUŞ FLORIOTI, Hanım Hande-ESER, Elvan (2013), “Kutsal Kitaplar ve Mitolojik Kaynaklar Işığında Yakındoğu’da Rüya Olgusu ve Algısı Üzerine”, **Turkish Studies**, S. 8/2,ss. 73-87.
- ELİBEYZADE, Elmettin (1996), “Nevruz ve Kurban Bayramının Geçmişi 1200 Yıl”, Çev: Mustafa Kalkan, *Nevruz ve Renkler*, Türk Dünyasında Nevruz İkinci Bilgi Şöleni Bildirileri (19–21 Mart 1996), Ankara, **Atatürk Kültür Merkezi Yayını**, ss. 147–154.
- FARBER, Walter (1995), “Witchcraft, Magic and Divination in Ancient Mesopotamia”, **Civilizations of the Ancient Near East**, Editör: Jack M. Sasson, C. III, Scribner, New York.
- FINCKE, Jeanette C . (2003/2004), “The Babylonian Texts of Nineveh Report on the British Museum’s Ashurbanipal Library Project”, **Archiv Für Orient forschung**, 50, pp. 111-149.
- GÜNGÖR, Harun (2004), “Dinler ve İnançlarda Nevruz”, **Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, ss. 43–48.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent (1994), **Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları I**, Bilim Teknik Yayın Evi, İstanbul, 147s.
- KITZ, Anne Marie (2004), “An Oath, Its Curse and Anointing Ritual”, **JAOS**, C. 124/2, pp. 315–321.
- KÖROĞLU, Kemalettin (2010), **Eski Mezopotamya Tarihi Başlangıcından Perslere Kadar**, İletişim Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 229s.
- KRAMER, Samuel Noah (2000), **Sümerlerin Kurnaz Tanrısı Enki**, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 229s.
- KRAMER, Samuel Noah (2002a), **Sümerler**, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 460s.
- KRAMER, Samuel Noah (2002b), **Tarih Sümer’de Başlar**, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 316s.
- LANDSBERGER, Benno (1945), “Sümerlilerin Kültür Sahasındaki Başarıları”, **DTCF Dergisi**, C. III, S. 2, ss.137–149.

-
- LENZI, Alan (2011), **Reading Akkadian Prayers and Hymns An Introduction**, Editörler: Ehud Ben Zvi, Roxana Flammini, Society of Biblical Literature, Atlanta, 520p.
- LEVENE, Dan (2002), **Curseor Blessing: What’s In The Magical Bowl?**, Printed by The Print Centre Universty of Southampton, England, 43p.
- LINSSEN, Marc J. (2004), **The Cults Of Uruk and Babylon the Temple Ritual Texts As Evidence for Hellenistic Cult Practises**, Brill, Leiden, 343p.
- NAKAMURA, Corolyn (2004), “Neo-Assyrian Apotropaic Figurines and the Protection of Assur”, **World Archaeology**, C. 36, S.1, The Object of Dedication, pp. 11–25.
- OATES, Joan (2004), **Babil**, Çev: Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 230s.
- ODISHO, Anobel Youhana (2004), **The Akitu Festival in Mesopotamia The Expression of Royal Ideology Through Religion, Ritual, and Architecture**, Thesis, The Department of Near Eastern Studies The University of California, Berkeley, 2004.
- OPPENHEİM, A. Leo (1964), **Ancient Mesopotamia**, Chicago: University Press, 433p.
- ORHUN, Murat (2009), “Hititler’de Karaciğer Falı, Kuş Uçuşu Falı ve Bunların Etrüskler’deki Uzantısı”, **Akademik Bakış**, C.3, S. 5, ss. 231-250.
- PARDEE, Dennis (2000), “Divinatory and Sacrificial Rites”, **Near Eastern Archaeology**, Vol. 63, No.4, The Mysteries of Ugarit: History, Daily Life, Cult, pp. 232-234.
- PETTER, Donna Lee (2009), **The Book Of Ezekiel: Patterned After A Mesopotamian City Lament?**, Doctor’s Thesis of Philosophy, Department of Near and Middle Eastern Civilizations University of Toronto.
- READE, Julian (2005), “Religious Ritual in Assyrian Sculpture”, **Ritual and Politics In Ancient Mesopotamia**, Barbara Nevling Porter, American Oriental Society New Haven, Connecticut USA, pp. 7–32.
- ROLLER, Lynn E. (2004), **Ana Tanrıça’nın İzinde: Anadolu Kybele Kültü**, Çev. Betül Avunç, Homer Kitabevi, İstanbul, 440s.
- ROSCOE, Will (1996), “Priests of the Goddess: Gender Transgression in Ancient Religion”, **History of Religions**, C.35, S.3, pp. 195–230.
- SOMERVILL, Barbara A. (2009), **Great Empires of the Past: Empires of Ancient Mesopotamia**, Chelsea House Publishers, New York, 152p.

SALLABERGER, Walter (2007), “The Place and the Temple in Babylonia”, *The Babylonian World*, Edited by Gwendolyn Leick, **Routledge**, New York, pp. 265-275.

TANILLI, Server (2005), **Yüzyılların Gerçeđi ve Mirası, İlkçağ: Dođu, Yunan, Roma, C.I**, Adam Yayınları, İstanbul, 570s.

The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago, Volume 13, Q, USA, 332p.

VELDHUIS, Niek (1996), “On Interpreting Mesopotamian Namburbi Rituals”, **Archiv Für Orient forschung**, Bd. 42/43, pp. 145-154.

<http://www.livius.org/aj-al/akitu/akitu.htm>. Erişim Tarihi: 23.07.2012